

вона його боялася. Як до цього часу боїться ідеї парламентаризму, свободи слова, пріоритету прав людини. Суд присяжних – це ж апофеоз і кінець мета державної демократії, коли сваволі влади протистоїть воля народу» [9].

Оцінюючи російський експеримент з судом присяжних як надто суперечний, не слід, однак, піддаватися емоціям. Треба прислухатися до думки серйозних вчених, до їх виважених аргументів. Як справедливо відзначає професор О. Ларін, суперечності між обвинувачення і захистом завжди були, є й будуть. Але до їх розв'язання на законній основі веде не скасування прогресивних, гуманних норм Конституції, а удосконалення слідчої роботи, підвищення культури судового розгляду [8].

Таким чином, досвід Росії, пов'язаний із судом присяжних, незважаючи на ряд негативних моментів, ні в якому разі не закреслює саму ідею даного інституту. Цей досвід дуже корисний і для України. Необхідно старанно вивчити його, як і досвід інших країн, розробити й прийняти Закон про суд присяжних і негайно створити ці суди. Їх відсутність у сьогоднішній Україні порушує одне з найважливіших прав громадян – право безпосередньо брати участь у здійсненні правосуддя.

Суд присяжних – це дійсно справедливий суд. Його відродження в Україні дозволить перебороти конформізм суддів, забезпечити їх незалежність від виконавчої влади, наповнити реальним змістом закріплені Конституцією України демократичні принципи судочинства.

Крім цих основних задач, суд присяжних об'єктивно буде вирішувати й інші: сприяти підвищенню політичної та громадянської активності населення, зростанню його культури, самосвідомості та ін. Усе це разом дозволить прискорити прямування України до правової держави.

Список літератури: 1. Котляр В. Суд присяжних – не для України // *Право України*. 1998. №9. 2. Суд присяжних – нова надежда или проблема? // *Голос України*. 1999. 20 янв. 3. Судья бессрочный ... // *Голос Украины*. 1997. 22 июля. 4. Евдокимов В. Кому доверяют судейскую мантию? // *Голос Украины*. 1999. 14 янв. 5. Бойко В. Стан здійснення в Україні правосуддя в 1998 р. та завдання по удосконаленню організації роботи судів // *Право України*. 1999. № 6. 6. Кислов А. Присяжные оправдатель // *Известия*. 1998. 15 окт. 7. Зыков В. Суд присяжных не гарантирует законность // *Известия*. 1998. 31. окт. 8. Ларин А. Суд присяжных – это подлинное правосудие // *Известия*. 1998. 5 лек. 9. Феофанов Ю. А чего же мы ждали от суда присяжных? // *Известия*. 1998. 15 окт.

Надійшла до редакції 08.08.2001

*О.В. Синьов, викладач
Нац ун-ту внутр. справ*

КУЛЬТУРНІ ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТУПКУ

У науці адміністративного права об'єктом правопорушення прийнято вважати суспільні відносини, яким правопорушення заподіює певну шкоду [1]. Стаття 1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КпАП) [2] визначає коло суспільних відносин, які перебувають під охороною зако-

нодавства про адміністративні правопорушення. Реалізуючи це положення, ст. 9 КпАП визначає об'єкти адміністративного проступку – громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління – тобто елементи суспільних відносин, що охороняються нормами адміністративного права і які становлять певну цінність для людини, суспільства, держави. Серед них особливе місце займають права і свободи громадян, що обумовлюється закріпленим в Конституції України [3] їх пріоритетом перед іншими цінностями. КпАП України містить близько ста складів адміністративних проступків, в яких права і свободи громадян є родовим об'єктом посягання.

Серед прав і свобод громадян розрізняють окремі групи, яким властиві тожодні видові ознаки (наприклад, соціальні, політичні права і свободи) [4]. Це дозволяє виділити серед адміністративних проступків, що посягають на права і свободи громадян, окремі види, які володіють спільним для них видовим об'єктом посягання (наприклад, адміністративні проступки, що посягають на економічні права громадян). Окремі права громадян, що входять до складу видових груп, є безпосередніми об'єктами посягання, тобто їм заподіюється шкода конкретним правопорушенням.

Права і свободи громадян можуть бути і основним, і додатковим об'єктом. Більшість складів адміністративних проступків сконструйована таким чином, що в них як об'єкт, нарівні з правами і свободами громадян, одночасно виступають інші суспільні відносини (громадський порядок, встановлений порядок управління тощо). Це пов'язано з необхідністю забезпечення більшості прав і свобод громадян спеціальними нормами, правилами, які дозволяють здійснювати їх реалізацію, охорону і захист. Порушення таких правил, з одного боку, є порушенням встановленого порядку управління, з іншого – порушенням прав і свобод громадян. Прикладом можуть слугувати адміністративні проступки, пов'язані із забрудненням навколишнього природного середовища. Як самостійний об'єкт, права і свободи громадян зустрічаються тільки в кількох складах (наприклад, ст. 41 КпАП – порушення вимог законодавства про працю).

Одним із видів прав людини, на які посягають адміністративні правопорушення, є культурні (гуманітарні) права, тобто можливості збереження і розвитку національної самобутності людини, доступу до духовного надбання людства, їх засвоєння, використання й участі в них [4, с. 197]. Вони гарантують духовний розвиток людини, допомагають кожному індивіду стати корисним учасником політичного, духовного, соціального і культурного прогресу.

Основні культурні права перелічені в Загальній декларації прав людини [5] і Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права. До них належать: право на освіту, право на доступ до культурних цінностей, право вільно брати участь у культурному житті суспільства, право на творчість, право на користування результатами наукового прогресу і їх практичного застосування та інші.

Заохочення і захист культурних прав людини безпосередньо входить у коло завдань міжнародної спеціалізованої організації – ЮНЕСКО. Тут головною діючою структурою, яка приймає скарги, є Комітет з конвенцій і реко-

мендацій. Комітет на кожній сесії надає Виконавчій раді ЮНЕСКО доповіді, що містять інформацію про розглянуті скарги і виконані рекомендації. До компетенції ЮНЕСКО належить захист прав на освіту, на використання наукових досягнень, на безперешкодну участь у культурному житті, на інформацію, в тому числі права на власну думку і її висловлення тощо.

Значну роль в забезпеченні культурних прав і свобод громадян відіграє національне законодавство. В Україні на сьогоднішній день ухвалено більше ніж двадцять законів, які відповідають міжнародним стандартам і регулюють відносини в даній сфері. Найважливішими правовими актами, що встановлюють реальні правові гарантії проголошених Конституцією прав і свобод громадян у сфері культури, є Основи законодавства України про культуру, закони України «Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про авторське право і суміжні права», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про музеї і музейну справу», «Про освіту», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про охорону культурної спадщини», «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства» та ін.

Громадянам України насамперед гарантується і забезпечується право на освіту. Основи міжнародних стандартів права на освіту сформульовані в ст. 26 Загальної декларації прав людини і ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. В цих документах обумовлюється мінімальний зміст права на освіту: обов'язкова і безкоштовна початкова освіта для усіх; доступність середньої, професійно-технічної і вищої освіти; свобода батьків обирати школи для своїх дітей і забезпечувати релігійне і моральне виховання дітей відповідно до власних переконань. Окремі особи й установи мають право створювати приватні навчальні заклади і керувати ними тільки за умови відповідності створення в них мінімуму вимог, встановлених державою.

Міжнародно-правові норми встановлюють також пріоритетні цілі освіти: повний розвиток людської особистості і її гідності, повага до прав і свобод людини, необхідність освіти, створення можливостей бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма націями, етнічними і релігійними групами. Для цього держави зобов'язуються: а) зробити початкову освіту обов'язковою і безкоштовною, середню – загальнодоступною, а вищу – доступною на основі повної рівності і залежно від здібностей кожного; б) забезпечити у всіх державних закладах рівного ступеня однаковий рівень освіти і якості навчання; в) заохочувати отримання і підвищення освіти; г) забезпечити підготовку до вищацької професії.

Міжнародним стандартам у сфері освіти відповідають положення ст. 53 Конституції України, яка гарантує отримання безкоштовної основної загальної і середньої професійної освіти в державних чи комунальних навчаль-

них закладах. Ці положення Конституції підтверджено і деталізовано в Законі України «Про охорону дитинства» та інших законодавчих актах.

Законодавство про адміністративні проступки практично не передбачає відповідальності за порушення прав громадян на освіту. Винятком є відповідальність за дії, що входять до складу адміністративного проступку, передбаченого ч. 1 ст. 184 КпАП. Ця норма охороняє право дітей на освіту шляхом встановлення санкції за ухилення батьків, а також осіб, що їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов навчання неповнолітніх дітей, причому, частина друга зазначеної статті передбачає більш сувору відповідальність за ті ж дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення. На жаль, законодавство неповністю використовує охоронні та регулятивні властивості адміністративної відповідальності для захисту права на освіту. При розробці нового КпАП доцільно було б передбачити відповідальність навчальних закладів (як юридичних осіб) за неякісну освіту, яка не відповідає прийнятним стандартам. Санкцією за такі дії могло б бути позбавлення права займатися навчальною діяльністю (позбавлення ліцензії на таку діяльність).

В деяких державних та комунальних початкових, загально-середніх навчальних закладах збереглась практика прийому на навчання за адміністративно-територіальною ознакою, що суперечить загальному принципу рівності та доступності освіти і є одним з видів дискримінації у цій галузі. На етапі формування запровадження адміністративної відповідальності за такий проступок може стати однією з гарантій прав громадян на освіту.

Наступною складовою правового статусу особи є право на участь у культурному житті та пов'язана з ним свобода літературної, художньої, наукової та інших видів творчості, гарантовані ст. 53 Конституції України. Свобода творчості передбачає можливість захисту моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними чи художніми працями, інтелектуальною власністю. Ст. 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права проголошує повагу до свободи, безумовно необхідної для наукових досліджень і творчої діяльності.

Ще кілька років тому право власності на результати творчої і наукової праці охоронялося лише цивільно-правовими засобами і тільки ст 51² КпАП встановлювала відповідальність за порушення прав власника патенту на сорти рослин. Зміни в суспільному житті, перегляд цінностей висунули нові пріоритети, одним з яких є право власності, в тому числі, на продукти інтелектуальної та творчої діяльності. Це знайшло своє відображення спочатку в цивільному законодавстві, а згодом – і в новій Конституції України (ст. 54).

Однак паралельно постала проблема охорони авторських прав, у зв'язку з чим до КпАП було внесено ряд змін з метою посилення відповідальності за порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. Тепер, в новій редакції, норма ст. 51² КпАП охороняє як права власника патенту на сорти рослин, так і права на інші об'єкти інтелектуальної власності, які раніше не охоронялися адміністративно-правовими нормами, зокрема, права на літературні чи художні твори, фонограми, комп'ютерні програми, бази даних,

наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, топографії інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції тощо. Розширення кола об'єктів інтелектуальної власності, що охороняються нормами з адміністративною санкцією, так само як і посилення самої відповідальності за порушення авторських прав, створює необхідні умови для нормальних, прийнятих у всьому світі відносин в цій сфері, для розвитку науки і культури, технічного і творчого прогресу.

В той же час ч. 1 ст. 164³ КпАП передбачає відповідальність за незаконне копіювання форми, утаковки, зовнішнього оформлення, а також імітацію, копіювання, пряме відтворення товару іншого підприємства, самовільне використання його імені. На нашу думку, встановлення відповідальності за такі діяння в різних статтях, які ще й поміщено до різних глав КпАП, нічим не виправдане. Ці діяння відзначаються однорідністю, тому їх може бути об'єднано в одній статті, яка б передбачала відповідальність за порушення права інтелектуальної власності.

Крім того, з метою охорони авторських прав Митний кодекс України доповнено ст. 116¹, яка встановлює адміністративну відповідальність за переміщення через митний кордон України товарів або предметів, виготовлених з порушенням прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом.

Однією з гарантій забезпечення прав громадян на користування надбанням історії і культури є встановлення адміністративної відповідальності за порушення правил охорони і використання пам'яток історії та культури (ст. 92 КпАП). До таких належать споруди, пам'ятні місця і предмети, пов'язані з історичними подіями в історії народу, розвитком суспільства і держави, твори матеріального і духовного мистецтва, що становлять історичну, наукову, художню чи іншу культурну цінність, яка визначається в порядку, передбаченому Законом України «Про охорону культурної спадщини». Інші пам'ятники не охороняються зазначеною нормою. Пам'ятники історії і культури допомагають зберегти самобутність народу, є наочними прикладами, допомагають у вихованні дітей і культурному розвитку всього українського народу.

На завершення необхідно відзначити, що Європейський суд з прав людини не розглядає справи щодо порушення культурних прав людини. Тому головна роль в їх охороні відводиться національним механізмам, серед яких адміністративна відповідальність, завдяки властивій їй простоті та швидкості застосування, дієвості, займає не останнє місце.

Список літератури: 1. Адміністративна відповідальність в Україні: Навч. посібник / За заг. ред. А.Т. Комзюка. Х., 2001. 2. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122 (з наступними змінами та доповненнями). 3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. 4. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Х., 2000. 5. Загальна декларація прав людини // Права людини. Міжнародні договори України. декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. К., 1992. 6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права // Права людини. Міжнародні договори України. декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. К., 1992.

Надійшла до редколегії 01.08.2001